

УДК 347.99:347.77(477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.65>**Ірина Кісліцина,**

канд. юрид. наук,

доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»

УТВОРЕННЯ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

У статті розглядаються проблеми та перспективи утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні. Аналізується досвід функціонування подібних судових органів у зарубіжних країнах, зокрема у Німеччині, Франції, Великобританії, Швейцарії. Розглядаються вимоги, що висувуються до суддів патентних судів та інших судів, що розглядають спори у сфері інтелектуальної власності в інших країнах. Висвітлюється процес добору суддів до складу Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні та наявні проблеми під час здійснення цього добору. Акцентовується увага на тому, що довгий відбір на зайняття вакантних посад у Вищому суді з питань інтелектуальної власності негативно впливає на стан розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності. Наголошується на таких проблемах, що існують через довго триваючий добір суддів до Вищого суду з питань інтелектуальної власності: перевантаженість господарських судів, які здійснюють розгляд справ такої категорії; частина громадян, права яких у сфері інтелектуальної власності порушені, не звертаються за захистом цих прав до господарських судів, чекаючи утворення спеціалізованого суду; довгий конкурс на зайняття суддівських посад негативно впливає на рівень вмотивованості кандидатів, оскільки протягом майже 3-річного конкурсу багато з кандидатів не мають постійного місця роботи та втрачають певні професійні навички. У статті звертається увага на те, що високий професіоналізм майбутнього судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності є одним із головних проблемних питань на етапі формування Вищого суду з інтелектуальної власності. У статті досліджуються законодавчі пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» стосовно зміни найменування Вищого суду з питань інтелектуальної власності на Вищий суд з питань інтелектуальної власності та економічної конкуренції. Наголошується увага на тому, що ефективний захист порушених прав авторів наукових винаходів, корисних моделей, літературних та музичних творів, комп'ютерних програм є запорукою дотримання принципів верховенства права та законності, які є важливими засадами демократичної держави.

Ключові слова: Вищий суд з питань інтелектуальної власності, судова реформа, судова влада, інтелектуальна власність, система судоустрою, Патентний суд.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства та новітніх технологій потребує якісного та ефективного захисту винаходів, корисних моделей, торговельних марок, комп'ютерних програм та інших об'єктів інтелектуальної власності. Для забезпечення такого захисту в ході судової реформи в Україні було прийнято рішення про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, проте натепер цей суд не розпочав свою роботу, тому актуальним є дослідження проблем і перспектив утворення в Україні Вищого суду з питань інтелектуальної власності з урахуванням зарубіжного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування судової влади та спеціалізованих судів у системі судоустрою України були предметом

дослідження багатьох провідних вчених та практиків, зокрема, Н. Бакаянкової, Н. Вільгушинського, С. Глущенко, В. Долежана, С. Ківалова, М. Косюти, Л. Москвич, І. Марочкіна, В. Сердюка, М. Погорельського, Ю. Полянського, С. Прилуцького, О. Свиди, В. Сухоноса, О. Хотинської-Нор та багатьох інших. Останнім часом проблема утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні розглядалася в роботах таких науковців, як О. Блажківська, Р. Будка, І. Гудим, А. Кириленко, І. Коваль, А. Новак, М. Потоцький, О. Штефан тощо. Проте більшість праць присвячена компетенції Вищого суду з питань інтелектуальної власності і зарубіжному досвіду функціонування подібних судів. Замало уваги в сучасній правовій науці приділено саме організаційним питанням утворення і функціонування

Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні, з урахуванням цього існує значна кількість невирішених теоретичних та практичних аспектів утворення і функціонування цього суду, які потребують ґрунтовного аналізу.

Мета статті – аналіз зарубіжного досвіду функціонування судових органів, які розглядають спори у сфері інтелектуальної власності, дослідження процесу утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні, аналіз організаційних проблем, що виникли під час добору суддів на посади до Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема ст. 31, передбачено функціонування в Україні двох вищих спеціалізованих судів – Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду [1]. Для ефективного функціонування системи судоустрою в Україні важливим є дослідження зарубіжного досвіду існування спеціалізованих судів, використання провідних ідей і практики інших держав для уникнення помилок під час реформування судової влади і системи судоустрою в Україні.

Аналізуючи зарубіжний досвід функціонування судів, які здійснюють розгляд спорів у сфері інтелектуальної власності, можна побачити, що подібні суди (ІР-суди, патентні суди) існують у Федеративній республіці Німеччина, Франції, Швейцарії, Великобританії, Фінляндії, Ірландії, Австрії та інших країнах, проте моделі таких судів і вимоги до суддів відрізняються. Наприклад, Федеральний патентний суд Німеччини – Bundespatentgericht – був утворений ще у 1961 році. До компетенції цього суду належить вирішення питань щодо надання законної власності (патент, торгова марка, корисна модель, топографія, дизайн, право на конкретний вид рослин) або відмова у реєстрації права власності. Судді до Федерального патентного суду Федеративної республіки Німеччина обираються на 2 роки з числа діючих суддів. Особа, яка має намір зайняти вакантну посаду у цьому суді, повинна відповідати таким вимогам: мати досвід щонайменше 5 років, мати знання у галузі права, бути фахівцем у будь-якій галузі техніки, мати освіту з патентного права [2]. До складу Федерального патентного суду Федеративної республіки Німеччина входять 120 суддів, що є одним із найбільших показників порівняно із подібними судами інших країн Європи.

У Франції, відповідно до Кодексу інтелектуальної власності, особа має право на захист

будь-якого унікального твору, автором якого вона є. Процедура судового захисту спорів у сфері інтелектуальної власності у Франції та Україні має суттєві відмінності. Так, розгляд справ цієї категорії здійснює зазвичай суд вищої інстанції – Tribunal de Grande Instance. Водночас окремі категорії спорів, що належать до сфери інтелектуальної власності, можуть розглядатися у судах нижчих інстанцій. Зокрема, Паризький окружний суд має право розглядати патентні спори. Цікаво зазначити, що спори про порушення прав інтелектуальної власності можуть розглядатися як за місцем заподіяної шкоди, так і за адресою реєстрації відповідача, як зазначено у Кодексі з питань інтелектуальної власності Франції [3].

У Швейцарії Федеральний патентний суд функціонує вже 8 років, із січня 2012 року, його правовий статус та компетенція регулюються спеціальним законом «Про Федеральний патентний суд» 2009 року [4]. Федеральний патентний суд має виключну юрисдикцію у цивільних справах, пов'язаних із дійсністю патенту та порушенням патентних прав. При цьому інші патентні позови, пов'язані з патентами, також можуть бути порушені перед Федеральним патентним судом (наприклад, суперечки щодо угод про ліцензування патентів або патентних прав). Рішення Федерального патентного суду може бути оскаржене в органі вищої інстанції – Федеральному патентному суді Конфедерації Швейцарії. Слід підкреслити, що законом не визначено кількість суддів цього суду, лише зазначено, що Федеральний патентний суд складається «з двох постійних суддів та достатньої кількості непостійних суддів» [5], більшість із непостійних суддів повинні пройти спеціальну технічну підготовку. Крім того, законом встановлено певні вимоги щодо несумісності суддів Федерального патентного суду Конфедерації Швейцарії, зокрема, судді цього суду не можуть бути членами Федеральних зборів, Федеральної ради або Федерального суду, а також не мають права виступати професійними представниками третіх осіб у суді, бути членами ради виконавчих директорів, наглядової ради, дорадчої ради або бути аудиторами господарських підприємств тощо [4].

У Великобританії спеціалізованим судом, який розглядає спори у сфері інтелектуальної власності є Суд з питань інтелектуальної власності, який входить до складу ділових та майнових судів Вищого суду, що знаходиться в Лондоні. До юрисдикції цього суду входять справи, пов'язані зі спорами щодо інтелектуальної власності, зокрема: патенти, авторські права, зареєстровані торговельні

марки, зареєстровані конструкції та інші права інтелектуальної власності [6].

Проаналізувавши досвід утворення та функціонування спеціалізованих судів у деяких провідних країнах Європи, можна зазначити, що наявність судів, які спеціалізуються на розгляді спорів у сфері інтелектуальної власності, є гарантією забезпечення належного захисту прав осіб у сфері прав інтелектуальної власності та патентного права. Особливі вимоги, що висуваються до суддів таких судів зумовлені специфікою справ та складністю спорів, що підпадають під юрисдикцію цих судів.

У вересні 2017 року указом Президента України було утворено Вищий суд з питань інтелектуальної власності [7], далі Вища кваліфікаційна комісія суддів України оголосила конкурс на зайняття вакантних посад у цьому суді. Конкурс мав на меті відібрати 21 особу, яка буде відповідати всім необхідним критеріям для виконання повноважень судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Заявки на участь у конкурсі на зайняття вакантних посад у цьому суді подали 234 особи, з яких лише 219 були допущені до участі в конкурсі, а спеціальну перевірку пройшли лише 210 правників. Наступним етапом було тестування та виконання практичного завдання, що дозволило перевірити як теоретичні, так і практичні навички кандидатів. Тестування успішно склали 148 кандидатів, а до виконання практичного завдання були допущені 86 осіб, які посіли найвищі місця у рейтингу. Необхідну кількість балів (126) для подальшої участі у конкурсі набрали 63 кандидати [8]. Черговим етапом відбору стало психологічне тестування, в ході якого визначався рівень логічного та абстрактного мислення, емоційна стабільність, вмотивованість до виконання професійних обов'язків та здатність працювати у стресових умовах.

Подальший етап добору відбувся протягом липня – вересня 2019 року, протягом цього періоду Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводила співбесіди із кандидатами, метою співбесіди було обговорення питань попередньої професійної діяльності та обставин, які можуть свідчити про недоброчесність кандидата. Крім того, Громадська рада доброчесності щодо 21 кандидата надала висновок про невідповідність критеріями етики та доброчесності, проте згодом 2 висновки було скасовано на підставі наданих кандидатами доказів та пояснень. На даному етапі склад Вищого суду з питань інтелектуальної власності так і не сформований, щодо 47 кандидатів оголошена перерва для ухвалення рішення за результатами

проведення кваліфікаційного оцінювання на посаду судді цього суду, стосовно 13 кандидатів співбесіди не завершені або не проводилися; крім того, 2 кандидати припинили участь у конкурсі і щодо 1 кандидата кваліфікаційне оцінювання зупинено [8]. Подібна ситуація відбувається і з кандидатами на зайняття 9 вакантних посад в Апеляційній палаті Вищого суду з питань інтелектуальної власності: успішно склали тестування 38 із 97 кандидатів

Такий довгий відбір на зайняття вакантних посад у Вищому суді з питань інтелектуальної власності негативно впливає на стан розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності. По-перше, господарські суди, які здійснюють розгляд справ такої категорії, перевантажені та не встигають швидко і якісно розглядати справи і приймати рішення. Громадяни, права яких у сфері інтелектуальної власності порушені, не звертаються за їх захистом до господарських судів, чекаючи утворення спеціалізованого суду, на який покладено великі сподівання. По-друге, довгий конкурс на зайняття суддівських посад негативно впливає на рівень вмотивованості кандидатів; протягом майже 3-річного конкурсу багато з кандидатів не мають постійного місця роботи та втрачають певні професійні навички.

Противники утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності наголошують на тому, що оскільки, незважаючи на довго триваючий конкурс, цей суд так і не запрацював, то, на їхню думку, немає великої потреби в утворенні такого суду і слід залишити розгляд справ цієї категорії господарським судам. Проте така позиція видається помилковою, довгий конкурс може бути гарантією того, що саме найдосвідченіші, добросовісні та вмотивовані кандидати обіймуть посади у Вищому суді з питань інтелектуальної власності.

Водночас не слід стверджувати, що процес формування Вищого суду з питань інтелектуальної власності повністю зупинився. Так, за даними Державної судової адміністрації, 13 лютого 2020 року було здійснено державну реєстрацію новоутвореної юридичної особи – Вищого суду з питань інтелектуальної власності [9].

У січні 2020 року до Верховної Ради України народним депутатом Л. А. Буймістер було внесено законопроект про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (реєстраційний № 2742 від 15 січня 2020 року) [10]. Цим законопроектом було запропоновано викласти п. 1 частини 2 статті 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у такій редакції:

«1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності та економічної конкуренції» [10]. У пояснювальній записці до цього законопроекту автори зазначили, що справи у справах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, захистом від недобросовісної конкуренції, державною допомогою суб'єктам господарювання та оскарженням в цій сфері рішень Антимонопольного комітету України, – єдині за своєю правовою природою, впливають із конкурентних правовідносин, потребують глибокого економічного аналізу, зокрема (крім недобросовісної конкуренції) визначення товарного ринку та становища (монопольного або домінуючого) суб'єктів господарювання на ньому [11]. Проте вбачається, що зазначені категорії справ віднесено до юрисдикції різних судів: зокрема, господарські суди розглядають спори щодо економічної конкуренції, а адміністративні суди розглядають спори у сфері державної допомоги. Отже, зміна назви та розширення повноважень Вищого суду з питань інтелектуальної власності може призвести до перевантаження суддів цього суду, що, у свою чергу, негативно вплине на швидкість розгляду справ, які віднесені до Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Комітет з питань правової політики, який розглядав законопроект про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2742, своїм висновком від 17 червня 2020 року запропонував Верховній Раді України відхилити цей законопроект. У висновку Комітету з питань правової політики зазначено, що, по-перше, питання спеціалізації судів і суддів законодавчо врегульовано тим фактом, що є можливість створення судової палати у складі вищого спеціалізованого суду для розгляду певних категорій справ у разі такої необхідності; по-друге, у пояснювальній записці не наведено інформації, яка б свідчила про наявність неоднакової судової практики щодо розгляду справ у сфері економічної конкуренції; крім того, запропоновані у Законопроекті зміни в назві Вищого суду з питань інтелектуальної власності фактично призведуть до необхідності його реорганізації (тобто розширення штату суддів, проведення відповідного конкурсу на посади, додаткових бюджетних витрат для забезпечення діяльності суду) [12].

26 травня 2020 року Вища рада правосуддя ухвалила рішення № 1549/0/15-20 про надання консультативного висновку до законопроекту № 2742. У цьому висновку Вища рада правосуддя зазначила, що в межах своєї компетенції не підтримує зазначений законопроект, оскільки запропонований

законопроект № 2742 порядок утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності та економічної конкуренції лише шляхом перейменування Вищого суду з питань інтелектуальної власності суперечить Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [13]. Вища рада правосуддя справедливо зазначила, що у разі перейменування суду наслідком буде розширення функцій цього суду і справ, що йому підвідомчі [13]. Крім того, розширення переліку справ, які буде розглядати Вищий суд з питань інтелектуальної власності, призведе до необхідності проведення нового добору суддів цього суду з урахуванням нових вимог до суддів. Це зумовлено тим, що вимоги до суддів, які зараз проходять конкурс до Вищого суду з питань інтелектуальної власності, зорієнтовано на спроможність ними якісно та ефективно розглядати справи відповідної тематики. В умовах, коли конкурс до Вищого суду з питань інтелектуальної власності не завершено, нелогічно змінювати критерії добору суддів або проводити новий конкурс одразу після завершення формування першого складу Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні. А функціонування в Україні складу суду, до якого будуть входити постійні судді та непостійні судді, що мають спеціальну технічну підготовку, наприклад, як у Федеральному патентному суді Конфедерації Швейцарії, неможливо, оскільки це не відповідає вимогам чинного законодавства України. Крім того, запропонованим законопроектом не враховано необхідність внесення змін до інших нормативно-правових актів, що стосуються розгляду справ у сфері інтелектуальної власності, зокрема Господарського процесуального кодексу України.

Висновки

Спеціалізовані суди, які розглядають спори у сфері інтелектуальної власності, існують у багатьох країнах Європи, зокрема у Німеччині, Франції, Швейцарії, Великобританії та інших. Місце цих судів у системі судоустрою, вимоги до суддів, категорії справ, що розглядають ці суди, у кожній країні мають свої відмінності з урахуванням національних особливостей кожної країни. Утворення в Україні Вищого суду з питань інтелектуальної власності – це нагальна необхідність для ефективного захисту прав осіб у сфері інтелектуальної власності. Довгий процес формування Вищого суду з питань інтелектуальної власності загалом негативно впливає на стан розгляду справ у сфері інтелектуальної власності та сферу правосуддя в цілому, проте необхідно, щоб

до складу новоутвореного Вищого суду з питань інтелектуальної власності увійшли найдостойніші кандидати, більшість з яких має значний досвід роботи щодо розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності. Усі зміни до законодавства України загалом, а також законодавства, що регулює розгляд справ у сфері інтелектуальної власності, повинні мати комплексний характер та бути ретельно виважені. Можливість захисту порушених прав авторів наукових винаходів, корисних моделей, літературних та музичних творів, комп'ютерних програм є запорукою дотримання принципів верховенства права та законності, які є важливими засадами демократичної держави.

Перспективними напрямками наукових розвідок стосовно утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності варто визначити такі: 1) дослідження вимог до суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні порівняно з вимогами, що висуваються до суддів подібних судів в інших державах; 2) аналіз місця Вищого суду з питань інтелектуальної власності у системі судустрою, а також завдань і повноважень цього суду.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.06.2020).
2. Орлюк О., Чернишук П. Досвід патентних судів у країнах Європи. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/dosvid-patentnih-sudiv-u-krayinah-evropi.html> (дата звернення: 10.06.2020).
3. Code de la propriété intellectuelle (1992). Version consolidée au 31 mai 2020. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006069414> (дата звернення: 10.06.2020).
4. Federal Act on the Federal Patent Court (2009). As amended up to Act of August 01, 2018. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20071763/201808010000/173.41.pdf> (дата звернення: 10.06.2020).
5. Federal Patent Court of the Swiss Confederation. URL: <https://www.bundespatentgericht.ch/> (дата звернення: 10.06.2020).
6. Intellectual Property Enterprise Court. URL: <https://www.gov.uk/courts-tribunals/intellectual-property-enterprise-court> (дата звернення: 10.06.2020).
7. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29 вересня 2017 року № 299/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017> (дата звернення: 15.06.2020).
8. Куйбіда Р., Смалюк Р. Звідки взявся і куди зник IP-суд? URL: <https://rpr.org.ua/news/zvidky-vziavsia-i-kudy-znyk-ip-sud/> (дата звернення: 15.06.2020).
9. Зареєстровано Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Судова влада України: офіційний веб-портал. URL: <https://court.gov.ua/press/news/889183/> (дата звернення: 05.06.2020).
10. Проект закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2742 від 15 січня 2020 року. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67888&pf35401=517523> (дата звернення: 05.06.2020).
11. Пояснювальна записка до Проект закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2742 від 15 січня 2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67888 (дата звернення: 05.06.2020).
12. Висновок Комітет з питань правової політики стосовно Проекту закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2742 від 15 січня 2020 року. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67888&pf35401=529868> (дата звернення: 05.06.2020).
13. Рішення Вищої ради правосуддя від 26 травня 2020 року № 1549/0/15-20 «Про надання консультативного висновку до законопроекту № 2742». URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/3043> (дата звернення: 05.06.2020).

Iryna Kislitsyna. Establishment of the Intellectual Property Court in Ukraine: debatable issues

The article is devoted to the problems and prospects of the formation of the Intellectual Property Court in Ukraine. The experience of functioning of such judicial bodies in foreign countries, in particular in Germany, France, Great Britain, Switzerland is analyzed in the article. Requirements for judges of patent courts and other courts dealing with intellectual property disputes in other countries are addressed in the article. The process of selecting judges for the Intellectual Property Court in Ukraine and the existing problems in the implementation of this selection are covered in the article. Attention is drawn to the fact that the long selection for vacant positions in the Intellectual Property Court in Ukraine has a negative impact on the consideration of disputes in the sphere of intellectual property. There are problems that exist due to the long selection of judges to the Intellectual Property Court: the overcrowding of commercial courts that hear cases of this category; some citizens whose intellectual property rights have been violated do not apply for protection of these rights in commercial courts, as they are waiting for the establishment of a specialized court; a long competition for judicial positions has a negative effect on the level of motivation of candidates, as during

the 3-year competition many of the candidates do not have a permanent job and lose their professional skills. The article draws attention to the fact that the high professionalism of the future judge of the Intellectual Property Court is one of the main problematic issues at the stage of formation of the Intellectual Property Court in Ukraine. The article examines the legislative proposals to amend the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" on the issue of changing the name of the Court of Intellectual Property to the Court of Intellectual Property and Economic Competition. It is noted that the effective protection of violated rights of authors of scientific inventions, utility models, literary and musical works, computer programs is a guarantee of observance of the principles of the rule of law and legality, which are important principles of a democratic state.

Key words: Intellectual Property Court in Ukraine, Court of Intellectual Property, IP-Court, judicial reform, judiciary, intellectual property, Patent Court.

УДК 347.962.1

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.66>**Віталій Мартинюк,**

здобувач

ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУДДІВ: ДОСВІД КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Наголошено, що вирішення проблеми ефективного формування компетентності суддів безпосередньо впливає на якість захисту прав людини і громадянина та авторитет судової влади. Акцентовано на тому, що євроінтеграційні устремління України диктують необхідність врахування передусім європейського досвіду. Підкреслено доцільність вивчення досвіду формування компетентності судді у країнах Вишеградської групи – Польщі, Словаччині, Чехії та Угорщині. Наголошено, що порівняльному аналізу досвіду країн Вишеградської групи у сфері формування компетентності суддів досі не приділялось належної уваги у вітчизняній юриспруденції.

Метою статті є узагальнення досвіду країн Вишеградської групи щодо формування компетентності суддів.

Аналіз досвіду країн Вишеградської групи щодо формування компетентності суддів дав змогу виокремити низку теоретичних положень. По-перше, в інфраструктурі системи формування компетентності суддів у цих країнах спостерігається інтеграційний підхід, що полягає у функціонуванні спеціальних установ із підготовки суддів також і як установ підготовки прокурорів і працівників апарату суду. По-друге, система формування компетентності суддів у країнах Вишеградської групи за структурою, функціями та методологією орієнтована на забезпечення безперервного навчання. По-третє, установи, відповідальні за формування компетентності суддів, забезпечують внутрішньо-державні та зовнішні комунікації, що проявляються у співпраці з науковими й освітніми установами, судами, органами судової влади. По-четверте, допускається стороння діяльність установ, відповідальних за формування компетентності суддів, однак така діяльність не може перешкоджати ефективності основної діяльності установ, якості та доступності послуг, які вони надають щодо формування компетентності суддів.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування основних напрямів розвитку української системи формування компетентності суддів з урахуванням досвіду країн Вишеградської групи.

Ключові слова: судова влада, правосуддя, компетентність судді, підготовка кандидата на посаду судді, підвищення кваліфікації судді, європейська інтеграція, країни Вишеградської групи.

Постановка проблеми. Важливість проблеми добору компетентних суддів є очевидною, адже ефективність її вирішення безпосередньо впливає на якість захисту прав людини і громадянина і авторитет судової влади. Однак, порівняно з іншими питаннями організації судоустрою, зазначеній проблемі приділяється вкрай мало уваги як у межах законотворчого процесу, так і у наукових працях. Мінімальні вимоги, що встановлюються до кандидата на посаду судді, а також критерії, за якими проводиться їх кваліфікаційне оцінювання, не відображають повною мірою процес формування компетентності суддів. Безперечно, система добору суддівських кадрів має бути об'єктивною. Але досягнення ефективності відповідних процесів є неможливим без поглибленого вивчення принципів, закономірностей та очікуваних результатів формування компетентності суддів.

Одним із важливих напрямів виявлення шляхів удосконалення вітчизняної системи

формування компетентності суддів є дослідження іноземного досвіду в цій сфері. Євроінтеграційні устремління України диктують необхідність врахування передусім європейського досвіду. Однак більшість країн Європи мають усталені практики підготовки кандидатів на посаду судді, що формувались протягом віків і тісно пов'язані з традиціями судоустрою в цих країнах. У питаннях формування компетентності суддів країни Європи зберігають консервативну позицію, що знаходить відображення й у юриспруденції [1]. Відтак, на нашу думку, під час напрацювання стратегії вдосконалення вітчизняної системи формування компетентності суддів треба враховувати передусім досвід країн Європейського Союзу, які мали схожі з українськими передумови здобуття незалежності, тобто тією чи іншою мірою змушені були долати руйнівний вплив соціалістичного спадку у сфері судоустрою орієнтуючись на європейські стандарти пра-

восуддя. До таких країн належать, зокрема, країни Вишеградської групи – Польщі, Словаччина, Чехія та Угорщини. Ефективні правові реформи, проведені в цих країнах, зокрема, у сфері судоустрою дали їм змогу повною мірою реалізувати євроінтеграційні наміри та стати частиною європейського співтовариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У межах науки судового права дослідження процесів формування компетентності суддів здійснюється крізь призму аналізу способів підготовки та відбору суддівських кадрів. Організаційно-правові засади системи суддівської освіти досліджувала Я. Шевцова. З урахуванням іноземного досвіду та міжнародних правових стандартів науковиця сформулювала визначення поняття системи суддівської освіти як «сукупності навчальних закладів, які здійснюють навчання, підготовку та підвищення кваліфікації суддів, сукупність нормативно-правових актів, які регулюють освітні відносини та сукупність освітніх програм, планів, матеріалів тощо, за допомогою яких здійснюється таке навчання» [2]. Досліджуючи використання зарубіжного досвіду функціонування судових систем під час проведення судової реформи в Україні, І.С. Лісна та Т.Є. Михайлів торкалися питання врахування міжнародних стандартів під час підготовки та відбору суддів [3].

Аналіз іноземного досвіду формування компетентності суддів здійснюється переважно на прикладі США, Канади та розвинених європейських країн. Дослідженню функціонування навчальних закладів із підготовки фахівців судової системи в Канаді, Франції, Польщі та країнах СНД присвячено працю С.В. Ніколайчук, який зазначив можливість розширення спектру освітніх послуг таких закладів шляхом підготовки також інших фахівців сфери правосуддя (прокурорів, адвокатів, помічників суддів, судових приставів тощо) [4]. Порівняльне дослідження підготовки суддів у США, Німеччині та Україні здійснив О.І. Потильчак. Науковець наголосив на доцільності пошуку шляхів реорганізації системи підготовки та добору суддів з метою імплементації положень міжнародно-правових норм із урахуванням світового досвіду для забезпечення прозорого механізму призначення суддів [5].

Особливості добору суддів у постсоціалістичних країнах Європи та напрями судової реформи з метою забезпечення незалежності судової влади дослідив А. Бадо [6]. Процедура підготовки та добору суддів у окремих країнах Європи висвітлив А. Федорчук у контексті дослідження особливостей адміністративно-правового регулювання право-

вого статусу суддів [7]. Дискусійні питання узгодження європейської суддівської культури та національної процесуальної, інституційної та судової автономії висвітлив Х. ван Хартен [1]. Поряд з цим зазначимо, що порівняльному аналізу досвіду країн Вишеградської групи у сфері формування компетентності суддів досі не приділялось належної уваги у вітчизняній юриспруденції.

Метою статті є узагальнення досвіду країн Вишеградської групи щодо формування компетентності суддів.

Виклад основного матеріалу. Підготовку суддів у Польщі здійснює Національна школа судочинства та прокуратури. До її завдань відноситься: навчання суддів і прокурорів з метою одержання слухачами необхідних знань та практичних навичок, необхідних для роботи на посаді судді, судового засідателя чи прокурора; підготовка та професійний розвиток суддів, судових засідателів та прокурорів з метою удосконалення їх спеціалізованих знань та професійних навичок; підготовка та підвищення кваліфікації судових референтів, помічників судді та прокурора, пробачійних працівників і інших працівників суду та прокуратури з метою удосконалення їх професійних знань; проведення досліджень з метою визначення компетенцій та кваліфікацій, необхідних для зайняття посад у судах та прокуратурі, і їх впровадження у навчальну діяльність і управління такими дослідженнями [8].

Зазначені завдання виконуються, зокрема, шляхом розробки навчальних планів для судової та прокурорської підготовки та організації навчання; підготовки та організації іспитів для суддів, прокурорів та референтів; розробки навчальних планів та організації навчальних та інших періодичних форм безперервного професійного навчання; координація навчальної діяльності судів та прокурорів; підготовка та організація конференцій, симпозіумів та семінарів; міжнародне співробітництво; співпраця з іншими суб'єктами освітньої діяльності та інших форм професійного розвитку; видавнича діяльність, пов'язана з виконанням завдань; отримання та використання фінансової допомоги, призначеної для фінансування завдань; виконання інших завдань, пов'язаних з розвитком персоналу судів та прокуратур [8].

Основні особливості навчання у Національній школі судочинства та прокуратури Польщі полягають у такому [9]:

– установлена централізована та прозора процедура прийому у формі двоступеневого письмового іспиту, призначена для пере-

вірки правових знань заявників та їх здатності застосовувати його на практиці;

– ліміт зарахування визначається Міністром юстиції (2017 рік – 310 учнів, 2018 рік – 210 учнів);

– навчальні заняття чергуються з практикою для формування навчальних циклів, які закінчуються іспитами, призначеними для перевірки набутих навичок та знань;

– практика становить 80 % навчання;

– теоретичні заняття проводяться у приміщенні Національної школи, а практика організовується на території усієї Польщі;

– більшість предметів викладають судді та прокурори;

– вступний іспит, а також професійний іспит для суддів та прокурорів організовуються комітетами за призначенням Міністра юстиції;

– слухачі отримують стипендії.

З метою розвитку компетентності суддів, у Національній школі судочинства та прокуратури Польщі діє Центр безперервного навчання та міжнародного співробітництва. Департамент безперервного навчання пропонує навчання, що охоплює новітні чи найбільш проблемні правові норми, зокрема, запобігання транскордонній злочинності, податкові шахрайства, кіберзлочинність, право ЄС, право людини та ін., а також як інші питання, не пов'язані безпосередньо з правом (наприклад, міжособистісна комунікація, публічні презентації, управління в системі правосуддя, боротьба зі стресом та протидія професійному вигоранню, професійна етика, а також питання, пов'язані з медичною, економікою та соціологією). Слід відзначити, що безперервне навчання організовується у тісній співпраці з науковими установами, вищими навчальними закладами та Національним банком Польщі, значна увага приділяється міжнародному співробітництву [9].

У Словаччині підготовку суддів, прокурорів та судових службовців здійснює Судова академія Словачької Республіки. Основними завданнями академії є забезпечення, організація та проведення навчання, а також організація професійного екзамену на посаду судді. До додаткових завдань віднесено забезпечення, організацію та проведення спеціалізованих тренінгів для кандидатів на посаду судді під час підготовчої державної служби, необхідної для зайняття посади судді; навчання кандидатів для вдосконалення та доповнення знань, необхідні для зайняття посади судді; навчання кандидатів на посаду прокурора під час підготовчої практики; спеціалізована підготовка службовців вищого суду. Академія у межах

своїх компетенцій забезпечує та координує міжнародне співробітництво у сфері підготовки суддів, зокрема підготовку та організацію спільних міжнародних освітніх заходів з іншими національними або міжнародними організаціями. У законі, що регулює діяльність академії особливо наголошується, що академія, крім основних функцій, організовує оренду своїх приміщень, надає послуги розміщення, пансіонату та відпочинку, здійснює редакційну та видавничу діяльність; однак діяльність за цими напрямками не повинна порушувати якість, обсяг та доступність основних послуг академії [10].

Судова академія Словачької Республіки забезпечує як первинне, так і безперервне навчання суддів, прокурорів та судових службовців. До її структури входять департамент публічного права (відділення кримінального, конституційного, фінансового та адміністративного права), департамент приватного права (відділення цивільного та господарського права), а також департамент міжнародного та європейського права, початкової освіти та суспільствознавчих дисциплін. Крім керівників відділів педагогічний склад академії включає зовнішніх членів, якими стають судді, прокурори та науковці-експерти, обрані Правлінням Судової академії відповідно до встановлених критеріїв [11].

Згідно Закону «Про суди і суддів» č. 6/2002, підготовка суддів та службовців судової системи у Чехії здійснюється у Судовій академії. Згідно основних передбачених законом функцій, Судова академія організовує та проводить адаптаційні курси, семінари та лекції для кандидатів на посаду судді та бере участь у відборі кандидата на посаду судді; готує та впроваджує освітні заходи, спрямовані на підвищення професійного рівня суддів та прокурорів; забезпечує професійну підготовку для інших осіб та виконує інші завдання, якщо це передбачено спеціальним нормативно-правовим актом [12].

Згідно статуту, Судова академія здійснює підготовку та забезпечує проведення професійних освітніх заходів з підготовки суддів і систематичне навчання суддів, прокурорів та інших осіб, які працюють у судовій системі. Слід відзначити, що освітня діяльність академії планується та проводиться у тісній співпраці із судами та прокуратурами, що дає змогу врахувати їх актуальні потреби. З цією метою ж метою у академії проводиться дослідження потреб та вимог щодо компетентності суддів, прокурорів та інших професійних груп і надається інформація про всі майбутні освітні заходи. Крім освітньої діяльності, чеська Судова академія проводить кваліфікаційну оцінку для вищих

посадових осіб суду та прокуратури відповідно до спеціального регламенту; надає бібліотечні та інші інформаційні послуги, виконує видавничу та аналітичну діяльність, пов'язану з її місією; у співпраці з Міністерством юстиції розробляє методологію кваліфікаційного оцінювання суддів; забезпечує міжнародну співпрацю, а також організовує конференції, семінари, тренінги [13].

Навчання в Судовій академії здійснюються викладачами, призначеними Радою Судової академії. Викладачі Судової академії обираються із суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів, судових виконавців, викладачів університетів та інших експертів. Слід відзначити, що у випадку залучення до роботи в академії суддів та прокурорів, які суміщатимуть професійну та педагогічну діяльність, Рада вимагає висновку голови відповідного суду чи головного прокурора щодо можливості їх призначення на посаду викладача Судової академії [12].

В Угорщині підготовку суддів та працівників суду здійснює Угорська академія юстиції. Кандидат на посаду судді має пройти обов'язкове стажування протягом щонайменше трьох років. У цей період вони зобов'язані брати участь у обов'язкових навчальних програм на постійній основі. Навчання відбувається у таких формах: навчальні курси з професійних навичок юриста; навчання з права ЄС; стажування в судах; навчання під час стажування (судді-стажери готують проекти документів на вимогу свого керівника (судді), які підлягають погодженню суддею); здобуття позаправових навичок, зокрема, з публічних виступів, медіації, а також психологічні аспекти роботи юриста. Угорська академія юстиції забезпечує також безперервне навчання для суддів. Кандидатам на посаду судді доступні загальноєвропейські тренінги, однак академія не виступає співорганізатором міжнародних тренінгів. Прозорі інструменти щодо врахування потреб судової системи та суддів при навчанні, а також щодо оцінки результатів первинного і безперервного навчання відсутні. Загалом, система підготовки кандидатів на посаду судді перебуває у процесі реформування [14].

Висновки

Аналіз досвіду країн Вишеградської групи щодо формування компетентності суддів дає змогу виокремити подальші положення:

1. В інфраструктурі системи формування компетентності суддів спостерігається інтеграційний підхід, що полягає у функціонуванні спеціальних установ з підготовки суд-

дів також і як установ підготовки прокурорів та працівників апарату суду.

Слід відзначити, що в Україні ідея об'єднання Національної школи суддів України та Національної академії прокуратури України наразі не знайшла достатнього наукового та практичного обґрунтування. Як зазначив під час публічного обговорення шляхів реформування прокуратури в Україні ректор НШСУ М. Оніщук, «Об'єднання суддівських і прокурорських навчальних процесів можливе у випадках, коли прокуратура входить до системи судової влади і існує єдиний орган – національна магістратура, що вирішує питання допуску до професії як судді, так і прокурора В Україні ж, де системи органів прокуратури і судустрою окремі, об'єднання навчальних закладів лише утруднить організацію та процес підготовки кадрів... створення єдиного навчального центру для суддів і прокурорів є корисною ідеєю для майбутнього, коли прокуратура увійде до судової системи або ж будуть створенні сприятливі умови для такого об'єднання» [15].

2. Система формування компетентності суддів у країнах Вишеградської групи за структурою, функціями та методологією орієнтована на забезпечення безперервного навчання, що забезпечується як шляхом первинної підготовки кандидатів на посаду судді, так і реалізацією комплексу заходів з розвитку компетентності шляхом формування нових компетенцій, як юридичних, так і позаправових.

3. Установи, відповідальні за формування компетентності суддів, забезпечують внутрішньодержавні та зовнішні комунікації, що проявляються у співпраці з науковими і освітніми установами, судами, органами судової влади з метою розробки навчальних програм, які найбільш повно відповідають актуальним потребам, що висувуються до компетентності судді, а також максимально наближені до практики.

4. Допускається стороння діяльність установ, відповідальних за формування компетентності суддів, зокрема, пов'язана з науковою і видавничою діяльністю, організацією міжнародних заходів та тренінгів, залученням міжнародної фінансової допомоги тощо. Однак, така діяльність не може перешкоджати ефективності основної діяльності установ, якості та доступності послуг, які вони надають щодо формування компетентності суддів.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування основних напрямів розвитку української системи формування компетентності суддів з урахуванням досвіду країн Вишеградської групи.

Список використаних джерел:

1. Harten H. Who's Afraid of a True European Judicial Culture? (February 3, 2012). DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2117842>.
2. Шевцова Я. Організаційно-правові засади системи суддівської освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 226–230.
3. Лісна І.С., Михайлів Т.Є. Використання зарубіжного досвіду функціонування судових систем під час проведення судової реформи в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1(26). С. 14–18.
4. Ніколайчук С.В. Зарубіжний досвід організації діяльності навчальних закладів із підготовки фахівців судової системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29 (2.1). С. 77–80.
5. Потильчак О.І. Добір та підготовка суддів: аналіз міжнародно-правових актів зарубіжного та вітчизняного законодавства. *Юридична наука*. 2014. № 11. С. 173–180.
6. Badó A. Political, Merit-Based and Nepotic Elements in the Selection of Hungarian Judges. A Possible Way of Creating Judicial Loyalty in East Central Europe. *International Journal of Legal Profession*. 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2836384>.
7. Федорчук А.Б. Імплементация зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу суддів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019/2. № 8. С. 110–118.
8. On the Polish National School of Judiciary and Public Prosecution ACT of 23 January 2009 (in ed. 06 June 2019). URL: https://www.kssip.gov.pl/sites/default/files/act_on_the_national_school_of_judiciary_and_public_prosecution.pdf.
9. National School of Judiciary and Public Prosecution. URL: <https://www.kssip.gov.pl/angielski#INITIAL%20TRAINING>.
10. On Judicial Academy: Act No. 548/2003 of 4 December 2003 as amended by Act No. 757/2004 Coll. URL: <https://www.ja-sr.sk/files/Act%20No%20548-2003.pdf>.
11. Education. URL: <https://www.ja-sr.sk/en/node/1999>.
12. Zákon o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-6>.
13. Statut Justiční akademie. URL: https://www.jacz.cz/images/documents/dokumenty_ke_stazeni/aktual_statut_ja_2014_1.pdf.
14. Court staff training systems in the EU. Hungary. URL: <https://e-justice.europa.eu/fileDownload.do?id=4b63fdb3-6c78-402c-a4e8-099cbdce5bfa>.
15. Об'єднання суддівської і прокурорської освіти не на часі. URL: <http://www.nsj.gov.ua/ua/news/obednannya-suddivskoi-i-prokurorskoj-osviti-ne-na-chasi/>.

Vitaliy Martynuk. Achieving competence of judges: experience of Visegrad group countries

It is emphasized that solving the problem of effective formation of judges' competence directly affects the quality of protection of human and civil rights and the authority of the judiciary. Emphasis is placed on the fact that Ukraine's European integration aspirations dictate the need to take into account, above all, the European experience. The expediency of studying the experience of forming the competence of a judge in the countries of the Visegrad group – Poland, Slovakia, the Czech Republic, and Hungary – is emphasized. It is emphasized that the comparative analysis of the experience of the Visegrad Group countries in the field of forming the competence of judges has not yet received due attention in domestic jurisprudence.

The purpose of the article is to summarize the experience of the Visegrad countries in the formation of the competence of judges.

The analysis of the experience of the Visegrad Group countries in the formation of the competence of judges allowed us to identify a number of theoretical provisions. First, in the infrastructure of the system of forming the competence of judges in these countries, there is an integrated approach, which consists in the functioning of special institutions for the training of judges as well as institutions for the training of prosecutors and court staff. Secondly, the system of forming the competence of judges in the Visegrad Group countries in terms of structure, functions, and methodology is focused on providing continuous training. Third, the institutions responsible for the formation of the competence of judges provide internal and external communications, which are manifested in cooperation with scientific and educational institutions, courts, and the judiciary. Fourth, third-party activities of institutions responsible for the formation of judges' competence are allowed, however, such activities may not impede the efficiency of the main activities of the institutions, the quality, and accessibility of the services they provide for the formation of judges' competence.

Prospects for further research are to substantiate the main directions of development of the Ukrainian system of forming the competence of judges, taking into account the experience of the Visegrad countries.

Key words: judiciary, justice, competence of a judge, preparation of a candidate for the position of a judge, advanced training of a judge, European integration, Visegrad group countries.